

En sosiologi om symbolske grenser

Mette Løvgren

Forsker II

OsloMet – storbyuniversitetet

Mette.Lovgren@nova.hioa.no

Julia Orupabo

Forsker II

Institutt for samfunnsforskning

julia.orupabo@samfunnsforskning.no

INNLEDNING

Sosiologien om *symbolske grenser* handler om å forstå hvordan grensedragninger gir den sosiale verden mening. Når vi klassifiserer folk, situasjoner, objekter og praksiser, etablerer vi samtidig grenser. Disse grensedragningene kan handle om verdsetting, identifikasjon og følelser. Noen og noe oppleves som mer gjenkjennelig, viktig og verdifullt enn noe annet. Sosiologiens interesse for det symbolske og grenser har en lang tradisjon. Max Weber (1922) vektla betydningen av status for å forstå makt, Émile Durkheim (1912) fokuserte på kollektive meningskategorier for å gripe grensen mellom det hellige og verdslige, og antropologen Fredrik Barths (1998) analyse av det vilkårlige ved grenser mellom etniske grupper har inspirert mange sosiologiske arbeider. I dag er dette perspektiver som anvendes innenfor en rekke ulike fagfelt. Symbolske grenser er et mangfoldig begrep som åpner opp for empiriske studier på flere nivåer, fra individuelle valg og handlinger til strukturer og institusjonelle forhold (Akkerman & Bakker, 2011). Begrepet åpner også opp for teoretiske grunnspørsmål om forholdet mellom aktør og struktur, det bevisste og det ubevisste, og mellom det kulturelle og det materielle (Liljegren, 2012). Anvendbarheten til begrepet blir godt illustrert gjennom artiklene i dette temanummeret. Før vi introduserer de enkelte bidragene, vil vi kort beskrive hvordan grensebegrepet er brukt i ulike sammenhenger og for ulike formål, og hvilke innsikter om makt og reproduksjon det kan bidra til.

DEN SYMBOLSKE VIRKELIGHETEN

De siste tjue årene har det vokst fram en sosiologisk interesse for forholdet mellom symbolske grenser og strukturell ulikhet. Denne interessen kan vi se i lys av det som ofte kalles den kulturelle vendingen i sosiologien. Den kulturelle vendingen har bidratt til en ny forståelse av makt, hvor maktforhold i samfunnet også omfatter kultur og symbolske dimensjoner (Adkins, 2001). Argumentet som ligger i dette perspektivet er at kultur og økonomi, det symbolske og det materielle, ikke kan forstås som uavhengige og atskilte fenomener, men som ulike aspekter ved de samme fenomenene (Acker, 1990; Anthias, 2001a, 2001b).

Oppdagelsen av «virkeligheten» som symbolsk er ikke ny. Men den kulturelle vendingen representerer et brudd med den positivistiske og rasjonalistiske vitenskaps- og samfunnsforståelsen som lenge dominerte både innenfor samfunnsvitenskap og humaniora (Solheim, 1997). Et sentralt poeng er at symbolske grenser kan skape og gjenskape ulikhet mellom individers og gruppers livssjanser og materielle betingelser (Lamont & Molnár, 2002; Vallas, 2001). Studier av kultur og symbolske dimensjoner kan dermed også være studier av maktforhold. En viktig oppgave for sosiologer er å undersøke hvordan økonomiske relasjoner er sammenvevd med symbolske uttrykksformer (Ellingsæter & Solheim, 2002).

En inngang kan være å undersøke hvordan kulturelle antagelser om sosiale forskjeller – det vil si vurderinger av ulike kategorier eller «typer» folk – spiller en rolle i å skape ulikhet (Ridgeway, 2014). Sosiologien om symbolske grenser har særlig vært opptatt av hvordan det symbolske kan skape og reproducere sosial ulikhet mellom klasser, kvinner og menn og etniske grupper. Sosiologen Steven Peter Vallas (2001) viser for eksempel hvordan den symbolske grensen mellom «kropp» og «sinn» blir virksom i kampen om å definere den ideelle kompetansen i den britiske papirindustrien. Helt fram til 1970-årene hadde de manuelle arbeiderne symbolsk makt gjennom sin praktiske erfaring og kunnskap om papir. Den kroppsliggjorte kunnskapen til arbeiderne (de kunne lukte og smake om papiret var perfekt) ga dem eierskap og makt over produksjonsprosessen, og mer verdi enn ingeniørene. Med ny teknologi og endrede produksjonsformer fikk ingeniørene og deres formelle utdanning større betydning i papirindustrien. Den praktiske kunnskapen som før ble ansett som verdifull på fabrikken, ble nå brukt mot arbeiderne og definert som tradisjonell og irrelevant for papirproduksjonen.

DEN RELASJONELLE VIRKELIGHETEN

Sosiologien om symbolske grenser representerer et analytisk fokusskifte vekk fra enheter og deres verdi til den meningsskapende aktiviteten der mennesker, ting, praksiser og kunnskap tilskrives verdi. Grensene og det de antas å omslutte forstås ikke som ferdigdefinerte enheter, men noe som kontinuerlig defineres i relasjon til noe annet i tid og rom. Symbolske grenser er med andre ord *relasjonelle*. I profesjonsforskningen har sosiologen Andrew Abbot (1995) argumentert for at hvis vi ønsker å forstå interessekonflikter mellom ulike profesjoner, må vi unngå å behandle profesjonene som gitte enheter som vokter sine grenser. For å sitere Abbott (1995, s. 857), «we should not look for boundaries of things but [rather] for things of boundaries». Det er nettopp grensene, det som defineres som innenfor eller utenfor, som skaper profesjonene. Med andre ord: i dette perspektivet eksisterer

ikke profesjonen *først*, for så i neste omgang å inngå i relasjoner med andre profesjoner og yrkesgrupper. Den eksisterer ved å definere grensene for sitt virke, i forhandlinger med omkringliggende profesjoner, institusjoner eller aktører, eller ved å skape noe nytt. Differensiert arbeidsdeling innen mange sektorer er resultat av profesjonskamp; tenk for eksempel på helsesektoren, hvor leger, sykepleiere og assistenter har formelt definerte oppgaver. Slike forskjeller utgjør grenser, og konkret hvilke oppgaver grensene omfatter eller ekskluderer, er gjenstand for forhandling og endring. Resultatet av endringer kan være økt innflytelse over egen arbeidssituasjon, høyere økonomisk kompensasjon – eller det motsatte.

Et viktig poeng i antropologen Mary Douglas' (1997) bok *Rent og urent*, er hvordan grensedragninger skaper en kulturell og symbolsk orden, og at denne ordningen kan forstås som en kontinuerlig ryddeoperasjon. Grensene bidrar til å sortere og avgrense ting som hører sammen fra ting som er fremmede og hører hjemme andre steder (Solheim, 1997). Produksjonen av grensene som definerer det rene og det som hører hjemme, baserer seg i dette perspektivet på *eksklusjon* av det marginale og urene «andre». Grensedragning leder dermed ofte til en hierarkisering, der noen grupper vil ha mer definisjonsmakt enn andre grupper, og tilgang til flere goder – som høyere lønn eller mer autonomi – enn grupper som er underordnet i hierarkiet.

Men symbolske grenser handler ikke bare om hierarki og makt, eksklusjon og utgrupper. Det handler også om *inkludering*, og om å definere hvem «vi» er. Grensene som definerer «oss» og «dem» er to simultane kategoriseringsprosesser (Lamont, 1992). I arbeidsmarkedsforskning har studier vist hvordan arbeidsgiveres forståelse av likhet og hvem som passer inn i organisasjonen, er sentrale i deres kategorisering av ulike typer søkere som mer eller mindre kompetente (Midtbøen, 2013; Rogstad, 2001). Diskriminerende praksiser i arbeidslivet opprettholdes ikke nødvendigvis gjennom at arbeidsgivere har en sterk aversjon mot innvandrere, men snarere gjennom deres kulturelle forestillinger om hvem og hva som assosieres med norskhet. I dette temanummeret illustrerer flere av bidragene hvordan det kan være vel så fruktbart å studere inkluderingprosesser som eksklusjonsprosesser for å forstå forholdet mellom symbolske grenser og makt.

Både grensearbeid som markerer avstand til de som er forskjellige fra oss (eksklusjon) og nærhet til de som ligner oss (inkludering), er blitt forstått som helt sentralt i produksjon og opprettholdelse av ulikhet og makthierarkier. Men selv om grensedragninger *kan* skape sosial ulikhet, er det likevel ikke slik at de *alltid* og *automatisk* fører til maktforskjeller mellom individer og grupper (Lamont & Molnár, 2002). Dette er fordi arbeidet med å utfordre, ekspandere eller vedlikeholde grenser er kontinuerlige prosesser. En viktig oppgave for sosiologer er dermed å spesifisere *hvordan*, *når* og *hvorfor* symbolske grenser skaper og gjenskaper makthierarkier og ulikhet – og når de ikke gjør det.

ARTIKLENE I DETTE NUMMERET

De fire artiklene i dette nummeret av *Norsk sosiologisk tidsskrift* viser på ulike vis hvordan begrepet om grenser er nyttig for å utforske både reproduksjon og endring av makt. Bidragene er empiriske og illustrerer hvordan symbolske grenser kan opprettholde maktforhold, men også i noen tilfeller, utfordre og omformulere betydningen av dem. Flere av artiklene bidrar også til teoretisk videreutvikling av grensebegrepet i sosiologien.

Vegard Jarness og Maud Lauvstad Hansen utforsker et sentralt tema i klasseforskningen, nemlig hvordan livsstilforskjeller skaper symbolske grenser mellom ulike klasser. Med utgangspunkt i kvalitative intervjuer med den miljøbevisste middelklassen, illustrerer forfatterne hvordan miljøvernengasjerte etablerer symbolske grenser som skaper nærhet til folk som ligner dem selv, og avstand til folk som ikke deler samme verdier og livsstil. Forfatterne viser samtidig hvordan informantene har moralske kvaler med å dømme andre og nedtoner de symbolske grensene i sosiale møter for å unngå å skade miljøsaken. Artikkelen adresserer dermed spenningen mellom dømmende holdninger på den ene siden og moralske likhetsidealer på den andre. Argumentet er at det er selve omgangsformen der det legges vekt på å nedtone forskjeller i sosiale møter med andre, og ikke nødvendigvis informantenes vurderingspraksiser, som er preget av norsk egalitarisme.

Maria Ørskov Aksenvoll tematiserer et økt press på foreldres involvering i skolens sosiale arrangementer, basert på empiri fra Danmark. Med utgangspunkt i Bourdieus begrep om kapital og felt, spør Aksenvoll om foreldres involvering i skolen kan forstås symbolsk: hvilke handlinger tilskrives verdi og anerkjennes av skolen og foreldrene? Studien viser at det er ulike grader av involvering og deltakelse, og at foreldre som er mest aktive og involverte setter standarden de andre foreldrene må forholde seg til. Forfatteren viser også hvordan forsøk på forhandlinger fra mindre involverte foreldre sjelden fører fram, men heller resulterer i at disse foreldrene skyves lenger ned i det sosiale hierarkiet. Konsekvensen, skriver forfatteren, er at det sosiale livet ved skolen ytterligere kan bidra til å forsterke allerede eksisterende ulikheter mellom barna, der noen har fordeler – som ressurser hjemme – mens andre ikke har det.

Gjennom en etnografisk studie av sykepleiere og leger på en norsk storbylegevakt, utforsker Lars E. F. Johannessen profesjonsgrenser mellom sykepleiere og leger. Studien fokuserer på grenser for diagnostikk mellom de to profesjonene og illustrerer at selv om sykepleiernes ansvar og arbeid er formelt avgrenset fra legenes, er disse grensene samtidig flertydige og gir rom for overskridelse. Gjennom å adressere mangfoldet i organisasjonsinterne profesjonsgrenser, viser Johannessen hvordan arbeidsplassjurisdiksjon kan være frikoblet jurisdiksjonsgrenser på makronivå.

Edda J. Arneberg og Kristinn Hegna utforsker hvordan brukere av dataspillet «The League of Legends» beskriver og forholder seg til kjønnede symbolske grenser i spillkulturen. Gjennom intervjuer med og observasjon av unge voksne spillere, viser studien hvordan hierarkier av spilltyper, spillestiler og ferdigheter definerer hva som regnes som en ekte *gamer*, og at dette sammen med språkbruken i spillet bidrar til å utdefinere det feminine. Artikkelen adresserer forholdet mellom virtuelle grenser og sosiale grenser, og illustrerer hvordan grenser i det virtuelle rom får konsekvenser for livet utenfor skjermen. Forfatterne argumenterer for at de symbolske grensene og sanksjonene kvinnelige spillere utsettes for, begrenser deres handlingsrom i spillet og kan påvirke deres selvforståelse og mentale helse utenfor spillet.

I tillegg til artiklene inneholder dette nummeret to bokanmeldelser. Jostein Gripsrud anmelder antologien *Boundary Struggles: Contestations of Free Speech in the Norwegian Public Sphere*, som er redigert av Arnfinn H. Midtbøen, Kari Steen-Johnsen og Kjersti Thorbjørnsrud, og Tone Maya Liudden anmelder boka *Hva er en flyktning*, som er skrevet av Vigdis Vevstad.

REFERANSER

- Abbott, A. (1995). Things of boundaries. (Defining the Boundaries of Social Inquiry). *Social Research*, 62(4), 857.
- Acker, J. (1990). Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. *Gender & Society*, 4(2), 139–158.
- Adkins, L. (2001). Cultural Feminization: 'Money, Sex and Power' for Women. *SIGNS*, 26(3), 669–695.
- Akkerman, S. F. & Bakker, A. (2011). Boundary Crossing and Boundary Objects. *Review of Educational Research*, 81(2), 132–169. DOI: 10.3102/0034654311404435
- Anthias, F. (2001a). The Concept of 'Social Division' and Theorising Social Stratification: Looking at Ethnicity and Class. *Sociology*, 35(4), 835–854
- Anthias, F. (2001b). The material and the symbolic in theorizing social stratification: issues of gender, ethnicity and class. *British Journal of Sociology*, 52(3), 367–390. DOI: 10.1080/00071310120071106
- Barth, F. (1998). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Prospect Heights: Waveland Press.
- Douglas, M. L. & Lie, K. A. (1997). *Rent og urent: En analyse av forestillinger omkring urenhet og tabu*. Oslo: Pax.
- Durkheim, É. (1912). *The Elementary Forms of the Religious Life*. New York: The Free Press.
- Ellingsæter, A. L. & Solheim, J. (2002). Makt – kjønn – arbeidsliv: Teoretiske landskap. I A. L. Ellingsæter & J. Solheim (red.), *Den usynlige hånd? Kjønnsmakt og moderne arbeidsliv. Makt- og demokratiutredningen 1998–2003*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lamont, M. (1992). *Money, Morals & Manners. The Culture of the French and the American Upper-Middle Class*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lamont, M. & Molnár, V. (2002). The study of boundaries in the social sciences. *Annual Review of Sociology*, 28, 167–195.
- Liljegren, A. (2012). Key Metaphors in the Sociology of Professions: Occupations as Hierarchies and Landscapes. *Comparative Sociology*, 11(1), 88–112. DOI: <https://doi.org/10.1163/156913312X621631>
- Midtbøen, A. H. (2013). The Invisible Second Generation? Statistical Discrimination and Immigrant Stereotypes in Employment Processes in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(10), 1657–1675. DOI: 10.1080/1369183X.2013.847784
- Ridgeway, C. L. (2014). Why Status Matters for Inequality. *American Sociological Review*, 79(1), 1–16. DOI: 10.1177/0003122413515997
- Rogstad, J. C. (2001). *Sist blant likemenn? Synlige minoriteter på arbeidsmarkedet*. Oslo: Unipax.
- Solheim, J. (1997). Forord. I M. L. Douglas (red.), *Rent og urent: En analyse av forestillinger omkring urenhet og tabu*. Oslo: Pax.
- Vallas, S. P. (2001). Symbolic boundaries and the new division of labor: Engineers, workers and the restructuring of factory life. *Research in Social Stratification and Mobility*, 18, 3–37. DOI: 10.1016/S0276-5624(01)80021-4
- Weber, M. (1922). *Economy and Society* (Vol. 1). Berkeley: University of California Press.